

PANIUMLU PRISCUS
BİR MÜVERRİHİN ENTELEKTÜEL VE MESLEKİ
PORTRESİNDEN KESİTLER

Abdullah ÜSTÜN*

Öz

Bu çalışma, Hunlar hakkındaki başat kaynağı kaleme alan beşinci yüzyıl Roma müverrihlerinden Priscus'un biyografisini tasvir etmeyi amaçlamaktadır. Metin-yazar ilişkisi nedeniyle Priscus'u tanımanın, eserini daha iyi anlamayı sağlayacağı ve fakat Türkçede de henüz bu konuda bir literatür tespit edilemediğinden, bu çalışmanın bir boşluğu doldurmaya katkı sunacağı umularak kaleme alınmıştır. Bu çerçevede; kendi eserinin fragmanaları, dönemin diğer müverrihlerinin eserleri taranarak konuya ışık tutabilecek veriler derlenmiş ve bu konuya değinen tarihçilerin görüşleri ele alınarak değerlendirmeye çalışılmıştır. Böylelikle, bölük-pörçük bir veri havuzunun müsaade ettiği ölçüde bilgi üretilmeye ve müverrihin portesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Biyografi, Tarihyazımı, Kaynaklar, Tarihçiler, Romalılar, Hunlar, Diplomasi.

Abstract

On Portrait of an Ancient Historian: Priscus of Panium

This study aims at describing the biography of Priscus who is one of the 5th century Roman historians and who wrote a main source about Huns. Because of the relationship between the text and the writer, knowing Priscus provides better understanding for his work. We prepare this study as it is not come across a literature about this subject in Turkish and we hope it contributes in filling this gap. In this context, fragments of his work were compiled through revising another works of contemporary historians and it was evaluated by considering arguments of the historians who deal with this subject. In this manner, it was attempted to produce knowledge and to create the portrait of the historian as much as a scrappy pool of information allows.

Keywords: Literature, Biography, Historiography, Sources, Historians, The Romans, The Huns, Diplomacy.

* Dr., Ankara Üniversitesi, ustun@balikesir.edu.tr

Tarihçi, erken dönemlere doğru indikçe genellikle veri havuzunda bir daralma ile karşı karşıya kalır, aynı durum bu dönemlerdeki tarihsel metinleri kaleme alanların biyografileri bağlamında da geçerlidir. Tarihsel metinlerin daha iyi anlaşılıp değerlendirilebilmesinin öncelikli ve bağlayıcı koşullarından biri, müelliflerinin tanınmasıdır; lakin biyografilerine dair sınırlı veriler yüzünden çoğunlukla ‘tanınma’ yeterli düzeyden uzak kalır. Dolayısıyla onlar tarafından kaleme alınan metinlere derinlemesine nüfuz etme, sağlıklı anlama ve değerlendirme noktasındaki imkânlar sınırlanmış olur. Beşinci yüzyıl Roma dünyasının mühim ve Hun tarihinin müstesna kaynağının yazarı Priscus için de bu genellemeyi doğrulayan bir durum söz konusudur. Buna rağmen, bu yazıda, bahsedilen güzide metnin doğru anlaşılmasının bu ön koşulu sağlama, müellifi tanıma gayesiyle yola çıkılıp, tespit edilebilen doğrudan ve bu amaç için kullanılabilir dolaylı verileri derlenerek ve analiz edilerek, onlar üzerinden üretilmiş bilgiler değerlendirilerek ve tenkit edilerek bir Priscus portresi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Priscus hakkındaki ‘kaynak’ niteliğindeki kayıtları birkaç başlık altında toplamak mümkündür. İlk olarak Priscus’dan alıntı yapan yazarlar, kaynak olarak ona gönderme yaparlarken isminin yanında bazı sıfatlara da yer vermişlerdir. Priscus hakkındaki kendi eseri dışında verilerimiz işte bu bağlam içinde Iordanes, Evagrius, Ioannes Malalas, Chronicon Paschale’nin bilinmeyen yazarı ve Theophanes sayesinde ulaşmaktayız. İkinci sırada, onun eserinin günümüze ulaşan fragmanlarının esas nüvesini oluşturan *Excerpta de legationibus gentium* (bundan sonra *Exc. de leg. gent.*) ve *Excerpta de legationibus Romanorum*’da (bundan sonra *Exc. de leg. Rom.*) Priscus’dan yapılmış derlemelerde, derlemecilerin doğrudan onun ağzından değil dolaylı anlatımlar şeklinde sundukları metinlerde Priscus’u niteledikleri satırlar ve başka bir derleme olan Suda Sözlüğünde yer alan onun hakkındaki kayıt sayılabilir. Son olarak, Priscus’un dâhil olduğu, Attila’nın sarayına gönderilen Doğu Roma elçilik heyetinin öyküsünü, Hunlar hakkında tarihten etnografyaya kadar birçok emsalsiz veriyi ve aynı zamanda Priscus’un hayatının en iyi bilebildiğimiz kesitini ihtiva eden, Priscus’un ağzından aktarılmak suretiyle derlenmiş *Exc. de leg. Rom.*’daki uzun ve *unique* fragmanı söylemek gerekir.

Sıralanan kaynaklar maalesef bölük-pörçük bir veri havuzu oluştururlar. Bu nedenle Priscus’un hayatı, bilinmeyen ve az bilinebilen alanlar, diğer bir ifadeyle kesintiler ve boşluklar ile çevrelenmiştir. Priscus’un yaşadığı kronolojik kesit de bunların arasında yer alır zira aynı nedenden bu kesit, doğumu ve ölümü, kati bir surette tarihlendirilememektedir. Tarihçilerin üzerinde uzlaştıkları nokta, beşinci yüzyılda yaşamış olduğudur. Tarihlendirme bağlamında bundan sonrası ise bahsedilecek nedenlerden

ötürü tartışmalıdır ve çıkarsama yöntemiyle ulaşılan sonuçlar niteliğindedir. Doğum tarihi üzerine çıkarsamalara temel oluşturan veriler; eserinin muhtemel başlangıç tarihi, Suda'daki Priscus'a dair kayıt ve içinde yer aldığı elçilik heyetinin Attila'ya gönderildiği tarih olarak üç başlık altında toplanabilir.

Bu veri yelpazesine daha yakından bakıldığında her üçünün de kendi içinde sorunlar barındırdığı görülür. Bunlardan ilk sırada gösterdiğimiz tarihyazımı alanındaki eseri, yaşadığı dönemin olaylarını yazmış olabileceği düşüncesinden hareketle, doğum tarihini tespit için yardımcı olabilirdi. Lakin bu çalışma zamanla kaybolmuş, günümüze sadece değişik kanallarla yapılmış derlemeleri ve alıntılarını aracılığıyla *fragmanlar* halinde, diğer bir ifadeyle kısmen ulaşmıştır. Bu nedenle, eserin sadece Priscus'un yaşadığı dönemi mi kapsadığı eğer böyleyse çalışmadaki ilk olayın hangisi olduğu ve ne zaman gerçekleştiği hakkında kati bir kanata sahip olma imkânından mahrumuz. Eğer böyle olsaydı dahi karşılaşılabilecek bir başka soruna, Eunapius'un eserinin 404 yılında kapanmasına rağmen Olympiodorus'un çalışmasının 407 yılında başlamasından hareketle Baldwin işaret etmiştir. (19-dn.6) Ona göre Roma¹ müverrihlerinde çağdaşı oldukları olayları, rasyonel bir plan dairesinde başlatıp sonlandırmak gibi bir kaygı her zaman için gözlemlenmemektedir. Baldwin herhangi bir kanıt telaffuz etmeden Priscus'un eserini açık bir şekilde 433 yılıyla başlattığını belirtir. Lakin bu noktada müverrihlerin rasyonel bir plan kaygısı olmamasından ötürü, onun olgunluk çağı hafızasının bu tarihe kadar geri gidebileceği sonucuna ulaşma ihtimalinin de zora girdiğini ifade eder. (19) Tarihyazımı türündeki bir eser üzerinden yapılabilecek çıkarsamalara, onların arasındaki aslı kaybolanlar için katı bir kronolojik başlangıç noktası tespit etmek ihtimal dışı olması nedeniyle, Baldwin'in bu görüşü, çok iddialı durmaktadır.

Suda bize, Priscus'un doğum tarihiyle ilgili bir çıkarsama için daha açık bir veri sağlar: γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ = *küçük Theodosius devrinde doğdu*. (Suda II 2301) İlk bakışta her şey açık gibi görünmekle birlikte buradaki sorun, 'küçük' Theodosius devrinin, babasıyla ortak imparator olarak hükümdar olduğu altı yılı saymasak dahi kırk iki yıl süren oldukça 'büyük' bir dönemi kapsamasıdır. Bu makası daraltmak için diğer bir veriye Priscus'un eserinden ulaşmaktayız. Theodosius, imparatorluğunun sonlarına doğru, 449 yılında Attila'ya yeni bir elçilik heyeti yollar, işte bu heyetin mensuplarından biri de heyet başkanı Maximinus'un bizzat davet ettiği 'dostu' Priscus idi. (Priscus *Fragman*

¹ Bu çalışmada Roma kavramı, Suda Leksikon'u ve Theophanes'de dâhil olmak üzere Latince ve Yunanca yazılmış tüm metinleri ve müellifleri diğer bir ifadeyle Bizans'ı da kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

XI/II, str. 1-25.) Henüz bir çocuğun yahut gencin elçilik heyeti başkanının dostu yahut elçilik heyetinin bir mensubu, en azından aşağıda görüleceği üzere heyet içinde birçok vazife görmüş biri olamayacağına göre Priscus bu esnada en azından otuzlu yaşlarında olsa gerektir, öyle ise doğum tarihi 410-420 yılları arasında olmalıdır. (Moravcaik, 1958: 480**) Tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk olarak Moravcsik tarafından dillendirilen bu öneri, tarihçiler arasında geniş olarak rağbet görür. (Uldaltsova 100; Blockley 1: 49; Rohrbacher 82)² Böylelikle Priscus'un doğum tarihi için eldeki veriler ışığında spekülasyondan çok daha fazlasını vaat eden bir sonuca: beşinci yüzyılın ikinci on yılına, Udaltsova'nın daha itidalli yaklaşımıyla daha kati bir şekilde bu yüzyılın ilk çeyreğine ulaşmış olmaktadır. (100)

Priscus'un doğum yeri hakkında bilebildiklerimiz ise, ihtimal hesaplarına gerek kalmayacak denli açık ve somuttur. Kaynaklar bu hususta bir biriyle çelişmeyen iki lokasyon adı vermektedir. Bunlardan ilki, Iohannes Malalas³, *Chronicon Paschale*'nin bilinmeyen yazarı⁴ ve Thophanes'in⁵ zikrettikleri bir Roma eyaleti olan Trakya'dır. Zira onlar Priscus'u Πρίσκοϋ ὁ Ἐρᾶξ = *Trakyalı Priscus* şeklinde anmışlardır. Diğer veride bu eyalette yer alan bir yerleşim olan Panium'a gönderme yapan Suda'ya ait Πρίσκοϋ, Πανίτης = *Priscus, Panium* tesmiyesidir. (Suda II 2301) Panium, çağdaş Tekirdağ yakınlarında, Roma'nın Trakya eyaleti sınırları içinde bir yerleşim olduğuna göre, Suda ile diğerleri arasında adlandırmadaki farklılık yekdiğeriyle çelişen değil bir birini tamamlayan veriler olarak değerlendirmenin ve onun doğum yerini Trakya'nın Panium yerleşimi olarak kabul etmenin önünde bir engel görünmemektedir. Baldwin'in bize bir hayli spekülatif gelen düşüncesine göre, müverrihlerin 'Trakya'lı tercihini yapmalarında, devrin imparatorlarından Trakyalı yahut İllirialı olarak sunulan Marcianus ile Priscus'un benzeşen kökenlerini vurgulayarak, Priscus'u onurlandırmak amacı belirleyici olmuş olabilir. (18-19)

** 'Moravcsik' ve 'Ensslin'i Almancadan çeviren Dr. Muhammed Koçak'a burada teşekkür etmek isterim.

² Priscus'un doğum tarihi için bu döneltirmenin beş yıl öncesini, diğer bir ifadeyle 405-410 yıllarını kapsayan başka bir öneri daha mevcuttur. Bkz. J. Kuranc, *De Prisco Panita Rerum Scriptore Quaestiones Selectae*, Lublin, 1958, s. 7'den naklen Blockley 1: 143-sn.3.

³ Malalas *Chronographia* XIV. 10. (359) = Priscus *Fragman XXI/II*. Priscus'un eserinin birden çok edisyonu vardır ve bu edisyonlarda genellikle fragman numaraları bir birini tutmamaktadır. Bu edisyonlar arasında özellikle daha erken araştırmalarda genellikle 'Mullerus, 1850' kullanılır lakin bu yazıda daha yeni ve daha tekmil bir edisyon olduğu düşüncesinden hareketle 'Blockley, 1983' ve doğal olarak ondaki fragman numaraları esas alınmıştır.

⁴ *Chronicon Paschale* s. a. 450 = Priscus *Fragman XXI/II*.

⁵ Theophanes *Chronographia* a.m. 5961 = Priscus *Fragman LIII/I*.

Priscus'un eğitimi ve kariyeri ile ilgili bilgilere, yine doğrudan veriler sayesinde değil çıkarsamalar sayesinde ulaşabilmekteyiz. Burada tarihçilerin elindeki en büyük dayanağı, Roma devri müelliflerinin Priscus'u nitelerlerken yaptıkları tercihler oluşturmaktadır. Bu veriler ile eserindeki anlatım harmanlanarak aynı zamanda ve tabiatıyla Priscus'un mesleki kariyerini göstergeleri olarak değerlendirilir. Aşağıda daha yakından bakılacak söz konusu adlandırmalar; retor, sofist ve tarihçiden ibarettir.

Bunlar arasında özellikle ilk ikisi Helen-Roma dünyasının entelektüel hayatı için güzide hatta en güzide ve itibarlı unvanlarından. Roma dünyasının birden çok müellifi işte bu unvanlarla Priscus'u çağırılmaktadır. Bu müellifler arasında, kendi eserinde Priscus'a atıf yaptığı esnada eğer onu bir unvanla niteliyorsa, daima ὁ ῥήτωρ = *retor* olarak anan Evagrius'u görmekteyiz.⁶ Blockley'in ilgili mühim çalışmasından faydalananlar bunun bir istisnası olduğunu düşünebilirler. Zira Evagrius'un eserinin bir yerinden⁷ yaptığı çeviride Blockley'in 'The historian Priscus = Tarihçi Priscus' ifadesiyle karşılaşırız. (Blockley 2: 355) Lakin her ne kadar buradaki ὁ Πρίσκοϋ ἱστορεῖ ifadesini Blockley yukarıdaki gibi çevirmiş olsa da bu tercümede bir hata söz konusudur. Çünkü tarih sözü burada, ne bir ad ne bir sıfattır; hikâye etmek, anlatmak anlamında fiil durumundadır. Zaten Blockley de bu değerli çalışmasının başka bir bölümünde Evagrius'un aynı ifadesini 'Priscus writes = Priscus yazar' şeklinde, fiil olarak ve bu anlamıyla çevirmiştir. (Blockley 2: 325) Dolayısıyla burada söz konusu olan Evagrius'un Priscus'u tarihçi olarak nitelemesi değil, Blockley'in bir dikkatsizliği olsa gerektir.

Evagrius dışında her ne kadar Priscus'u retor olarak adlandırmasa da onun retorikle ilgisini ifade eden bir başka veri daha vardır. Suda tarafından sağlanan bu bilgide Priscus μελέτας τε ῥητορικᾶς, καὶ ἐπιστολάς = *retorik ve mektuplarla meşgul* ifadesi yer alır. Belirtmek gerekir ki Suda Priscus'u her şeyden önce açık bir şekilde sofist olarak çağırır: Πρίσκοϋ, σοφιστῆς. (Suda II 2301) Yukarıda ifade edilen onu bir retor olarak tanımlamaktan ziyade mektup ve retorik alanındaki merakına-yazılar kaleme almasına- gönderme yapıyor olsa gerektir. Bilge olarak Türkçeleştirebileceğimiz *sofist* sözü, başka bir formatıyla *Chronicon Paschale*'de karşımıza çıkar: Πρίσκοϋ ὁ σοφώτατος.⁸ Burada artık bir ad değil, en üstünlük formunda bir niteleme ifadesi söz konusudur diğer bir ifadeyle *Chronicon Paschale*'nin bilinmeyen yazarı Priscus'u *en bilge* [kişi] olarak sunmaktadır.

⁶ Evagrius *Historiae Ecclesiastica* I. 17. = Priscus *Testimonia* II.; Evagrius *Historiae Ecclesiastica* II. 1. = Priscus *Fragman* XVIII; Evagrius *Historiae Ecclesiastica* II 5 = Priscus *Fragman* XXVIII; Evagrius *Historiae Ecclesiastica* II 16 = Priscus *Fragman* LIII; Evagrius *Historiae Ecclesiastica* V. 24.

⁷ Evagrius *Historiae Ecclesiastica* II. 14. = Priscus *Fragman* XLVIII

⁸ *Chronicon Paschale* (Πασχάλιο χρονικό) s.a. 450 = Priscus *Fragman* XXI/II.

Roma edebiyatında Priscus'a verilen üçüncü bir 'unvan' olarak 'tarihçi' ile karşılaşılır. Iordanes eserinde, Priscus'un çalışmasından iktibaslar yaptığı bölümlerde ona gönderme yaparken her zaman, tam olarak altı kez, *Priscus historicus = tarihçi Priscus* ifadesini kullanmıştır.⁹ Aynı niteleme, bu kez 'yazar' anlamına da gelen bir Yunanca ifadeyle; Priscus'u iki kez Πρίσκοσ ό συγγραφεύσ = *Tarihçi Priscus* olarak anan *Exc. de Leg. Gent.*'de¹⁰ karşımıza çıkar.

Priscus'a verilen bu payelerden, özellikle de ilk ikisinden yani retor ve sofistten, hareket eden tarihçiler, eğitim hayatına ve mesleki kariyerine ışık tutabilecek sonuçlara ulaşmaya çalışmışlardır. Bu çerçevede, her şeyden önce Blockley'in madem Priscus, retor ve sofist olarak anılmaktadır demek ki bu alanlarda yeterince bir üne kavuşmuş olmalıdır iddiasının kaynağı da olan bu ifadelere kendi bağlamları içinde daha yakından bakmak gerekir. (Blockley 1: 48) Priscus'u retor olarak çağıran Evagrius, ondan sadece bir yüz yıl sonra yaşadığına ve diğer müverrihler için bu unvanı 'terimi' kullanmaktan imtina ettiğine yani diğerlerden ayırarak Priscus'u bu surette adlandırdığına göre, Evagrius'un tercihinin yetkinliğinden ve bilinçli olduğundan kuşku duymak için elimizde pek bir neden kalmamaktadır. (Evagrius *Historiae Ecclesiastica* V. 24.). Priscus'un beş yüz yıl sonrasına ait Suda'da açık bir şekilde karşımıza çıkan 'sofist'e gelince Suda'nın kendinden önce yazılmış eserlerin bir derlemesi olduğu düşünüldüğünde kronolojik olarak Priscus devrine yaklaşmakta ve Priscus'dan iki asır sonraya ait *Chronicon Pashale*'de yer alan yukarıdaki kayıt onun sofist kimliğini desteklemekte ve olası şüpheleri aynı şekilde ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla Blockley'in iddiası ve bu 'terim'lerden hareketle Priscus'un hayatına dair öngörülerde bulunmak için terimlerin kendileri, itibara layık bir nitelikte görünmektedir.

Aynı zeminden hareket eden Udaltsova, Priscus'un iyi bir felsefe ve retorik eğitiminden, dolayısıyla 'klasik' edebiyat alanında derinlemesine bir tedrisattan geçmiş ve kendi devrinin bilgileriyle donanmak suretiyle diğerlerinden ayrışacak şekilde yetişmiş olması gerektiğini düşünür. Hatta bir adım daha atarak bu eğitimi, aynı zamanda Priscus'un bu mali külfeti çekebilecek denli zengin, Ensslin'e göre muhtemelen Suriye kökenli olan, bir aileye mensup olduğunu gösterdiğini ileri sürer. (Ensslin 9; Udaltsova 101) Baldwin, özellikle yukarıda değinilen Suda'daki μελέτασ τε ρητορικáσ,

⁹ Iordanes *Getica* 123 = Priscus *Fragman* I; Iordanes *Getica* 178 = Priscus *Fragman* XI/III; Iordanes *Getica* 183 = Priscus *Fragman* XII/II; Iordanes *Getica* 222 = Priscus *Fragman* XXI/I; Iordanes *Getica* 254 = Priscus *Fragman* XXIV/I; Iordanes *Getica* 256 = Priscus *Fragman* XXIV/I

¹⁰ *Exc. de Leg. Gent.* X = Priscus *Fragman* XXVI; *Exc. de Leg. Gent.* XII = Priscus *Fragman* XXXIII/II.

καὶ ἐπιστολάς ifadesinden hareketle, Priscus'un eserinde bizzat belirttiği üzere 449 yılında Attila'ya gönderilen elçilik heyetine dâhil oluncaya kadar yaşadığı İstanbul'da, öğretmenlik yapmış olabileceği kanaatindedir. (20) Thompson, yine aynı çerçevede fakat başka bir yöne işaret ederek, İstanbul sarayının üst bürokrasisinde yer alan elçilik heyeti başkanı Maximinus tarafından bu sefarete davet edilecek yani onun dikkatini çekecek denli bu alanlarda saygınlığı olduğunun göstergesi olarak kabul eder. (103) Bize göre de, sadece birkaç sözden ibaret gibi duran bu unvanlar, devrin edebi iklimi içinde bu kelimelerin 'büyüsü' düşünüldüğünde mademki Priscus için sarf edilmektedirler, onun 'güzide' entelektüel kimliğini ve kendisine o birikimi sağlayacak iyi bir eğitimden geçtiğini göstermektedirler. (Dürüşken)

Priscus'dan bir yüzyıl sonra yaşamış başka bir müverrihin, Iordanes'in eserinde ve *Exc. de Leg. Gent'* de Priscus karşımıza çıktığı diğer kimlik, yani *Tarihçi Priscus*'a gelince her şeyden önce belirtilmesi gereken, dönemin entelektüel dünyasında, günümüzde sert hatlarla branşlara ayrılmış alanlar söz konusu olmadığıdır. Diğer yandan Baldwin'in de *Philadelphialı* Marcus'u örnek vererek belirttiği gibi, Roma dünyası için bir sofistin tarih yazmasından şaşılacak hiçbir nokta yoktur ve zaten sofistler, Antonius devrinden beri tarih yazmakla uğraşmaktadırlar. (20) Dolayısıyla tarihçi tanımlamasının ve bizim açımızdan da Priscus'un her şeyden önce bir tarih yazarı oluşunun, diğer ikisiyle çelişen değil adeta onu destekleyen bir nitelikte olduğu açıktır.

Görüldüğü üzere Priscus'un 'entelektüel' kimliği-kariyeri hakkındaki veriler ve düşünceler genel olarak bir biriyle uyuşan dahası bir birini tamamlar mahiyettedir. Elimizdeki; retor, sofist, tarihçi adlandırmalarında olduğu gibi, somut verilere sahip olamadığımız ve tarihçiler arasında tartışmalı olan konu ise onun 'resmi' kimliği-kariyeridir. Bu konudaki çıkarsamaların ve önerilerin delillerine, eserinde anlattığı ve bir kısmının bizzat içinde yer aldığı olaylar sayesinde ulaşılmaktadır. Bunlar arasında en geniş, Türk tarihçiliği açısından büyük bir 'nimet' olan, Priscus'un dâhil olduğu kesin lakin hangi statü ile katıldığı tartışılan, Maximinus başkanlığında Attila'ya gönderilen elçilik heyeti hakkındaki anlatısıdır.

Sözü Priscus'a bırakırsak, İstanbul sarayında bu elçiliğin oluşması sürecini ve 'gizli' misyonunu şöyle anlatır: '*Crysaphius Attila'yı öldürmesi için Edeko*¹¹ ile sözleşince, *İmparator Theodosius ve magister officiorum Martialis*¹² bu teklifi müzakere ettiler ve Attila'ya elçi olarak sadece *Vigilas*'ı değil aynı zamanda *Maximinus*'u da göndermeye karar verdiler. *Vigilas*'a, görünüşte tercüman olarak görev yapmasına karşın, *Edeko*'dan

¹¹ Attila tarafından İstanbul Sarayına gönderilen Hun elçisi.

¹² Tam adı; Flavius Areobindus Martialis 449 yılında *magister officiorum*. (PLRE II: 729)

emir almasını ve ne planladıkları hakkında hiçbir şey bilmeyen Maximinus'a, imparatorun mektubunu iletmesini söylediler. Elçilerin adına Attila'ya cevap olarak, Vigilasın tercüman ve Maximinus'un Vigilas'tan daha yüksek rütbeli biri, en mühim hususlarda imparatorun bir sırdaşı ve meşhur bir nesepten olduğu yazıldı.' (Priscus *Fragman* XI/II str. 1-11) Kendinin elçilik heyetine dâhil olmasını '*Maximus rica ile beni bu elçilik heyetine katılmaya ikna etti*' diye açıklar. (Priscus *Fragman* XI/II str. 21-22). Böylelikle aynı zamanda, aşağıda özetlemeye çalışacağımız, Priscus'un hayat hikâyesinin en iyi ve ayrıntılı bilinebilen kesiti başlamış olur. Bu çerçevede peşinen reddedilmesi gereken bir görüş, Kelly'nin Priscus'u, bu elçilik heyetine katılarak Hunlar hakkında ilk elden bilgileri toplama imkânına sahip olan ilk müverrih olmak istediği, diğer bir ifadeyle daha önce hiçbir 'yazar'ın böyle bir bilgiye erişemediği noktasındaki iddiasıdır. (163-164) Çünkü Priscus'dan daha önce yaşamış ve eserini kaleme almış olan Olympiodorus'da Hun önder *Haraton*'a gönderilen elçilik heyetinde yer aldığını kati bir surette bilmekteyiz.¹³

Priscus ilk bakışta resmi bir görevle elçilik heyetinde yer almamış gibi görünüyor zira eserinde bu elçiliğin görev tanımlarını yaparken sadece Vigilas ve Maximinus'un rollerine yer vermiş kendinden bahsetmemiştir. Metin içi bağlam çerçevesinde, görev tanımları yapıldıktan sonra, Maximinus ondan da elçilik heyetine katılmasını rica edecektir. Vigilas'ı tercüman ve bir de Maximinus'un da haberdar olmadığı şekilde Attila'ya suikast düzenlenmesinde Edeko'ya yardımcı olarak görevlendiren İstanbul sarayı, ünlü bir soydan gelen, Vigilas'tan daha yüksek bir mertebeye sahip ve imparatora yakın biri olarak Romalıların Hunlara takdim ettiği Maximinus'u asıl elçi olarak görevlendirmiştir. (Priscus *Fragman* XI/II, str. 1-25.)

Lakin İstanbul'dan başlayıp Attila'nın sarayına ulaşacak ve bazı temaslar kurduktan sonra İstanbul'a geri dönecek bu elçilik sürecinde Priscus, defalarca heyetinin karşılaştığı olaylarda, görev icra eden ve hatta inisiyatif alan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Roma sefareti Hun elçilik heyetiyle birlikte Attila'nın merkezine doğru yol aldıkları

¹³ '[Olympiodorus]Donatus, *Hunlar ve önderlerinin okçuluktaki tabii kabiliyetini ve bu tarihçi, nasıl onlara ve Donatus'a elçi olarak gönderildiğini anlatır. Deniz yoluyla ve tehlikeler içinde yaptığı kendi trajik seyahatlerini ve Donatus'un ant içmek suretiyle nasıl haince kandırıldığını ve canice öldürüldüğü hakkında yazar. Bunlara ilave olarak; bu önderlerin başı olan Haraton'u bu cinayete nasıl hiddetlendiğini ve krallara yakışır hediyelerle nasıl yatıştırıldığını ve sakinleştirildiğini anlatır. Onun tarihinin on kitaplık birinci babının muhtevası böyledir.*' Olympiodorus *Fragman* XIX = Photius *Bibliotheca Codices* 80.

esnada, daha Sofya'da iken her iki tarafın katıldığı bir ziyafette kadeh kaldırılırken, Vigilas tarafından sarf edilen Attila ve Theodosius'un, imparatorun bir tanrı ve Hun hükümdarının ise bir insan olması nedeniyle eşit görülemeyeceği şeklindeki sözler nedeniyle bir kriz çıkar. Priscus, kendini de içine katmak suretiyle 'biz bu sohbeti başka şeylere döndürdük ve dostane davranışlarımızla öfke yatıştı' daha sonra ise Maximinus Hun tarafına hediyeler sunacaktır. Böylelikle, her ne kadar kendiliğinden gelişen bir olay karşısında alınan bir tavır söz konusuysa da, anlaşıldığı kadarıyla Priscus, sorunun aşılmasında kendinin de sürece dâhil olduğunu göstermek istemektedir. (*idem.* str. 25-35.)

Daha sonra Hun elçilik heyetinde yer alan Orestes, Edeko'nun İstanbul sarayı tarafından yapılan davete çağrılmasına rağmen kendisinin çağrılmamasından kaynaklanan serzenişini Roma elçilik heyeti nezdinde dile getirir. Bunun üzerine durumu 'biz Vigilas'a anlattık' ve bunun üzerine Vigilas onlara açıklama yapar. Bu olayda Priscus, İstanbul sarayının resmi bir görevlisi olarak elçilik heyetinde yer alan Vigilas'a soru yönetenler arasında ve Vigilas'ın da kendilerine açıklama yapma durumunda görecekları arasında biri olarak karşımıza çıkar. Bundan sonraki evrede Niş'te bölgedeki Roma komutanında Attila'ya teslim edilecek Hun mültecilerin teslim edilmesini sağlayan Roma heyeti içinde bizzat Priscus'da yer alır. (*idem.* str. 36-50 ve 55-61.)

Artık Hun topraklarına girildiğinde, içlerinde Edeko ve Orestes'in de yer aldığı Hun ileri gelenleri Roma heyetine elçiliğin amacını sorarlar, Roma heyeti bu durum karşısında şaşırır ki bu şaşkınlığı yaşayanlardan bir de Priscus'dur. Bu esnada ise daha bariz bir ifadeye yer verilir 'imparator bize başkalarıyla değil Attila ile konuşmamızı emretti' Priscus burada 'biz'li anlatımıyla emri alanlardan arasında olduğunu söylemektedir. (*idem.* str. 92-100.) Bahsedilen emirle ilişkilendirilebilecek bir kayıt fragmanın başında 'Ona en yüksek rütbede elçiler gelmesini talep etmesinin gerekli olmadığını Attila ile bizzat görüşmesi emredildi zira İskitya'nın diğer hükümdarları yahut onun ataları ile bu durum söz konusu olmamıştı hatta sıradan askerler ve ulaklar elçi olarak rol oynamışlardı.' şeklinde yer almaktadır. (*idem.* str. 13-18.)

Priscus'un eserindeki bu ifadeden anlaşılan aslında, Attila ile bizzat konuşulması istenilen konunun, kendisinin Romalılardan yüksek rütbeli elçi talebiyle ve emrin muhatabının da Maximinus ile sınırlandırıldığıdır. Lakin Hunlara cevap verilirken sadece Maximinus'u değil her halde elçilik heyetinin tüm üyelerini, en azından Priscus'un kendini de içine alacak şekilde 'biz'li anlatım kullanılmıştır. Bu durumda; ya Priscus'un eserinde yer vermediği ya onun eserinden bu derlemeyi yapanların atladığı Roma

sarayının elçilere yönelik başka bir emri ya da daha sonra bahsedeceği diplomatik kaideler¹⁴ söz konusu olabilir. Hangi ihtimal geçerli olursa olsun değişmeyecek olan, Romalıların, Attila nezdinde görevlendirdiklerine, diplomatlarına, verdikleri emrin muhatapları arasında Priscus'un da yer almasıdır. Bu süreçte Roma elçilerinin Hunlar ile yaptıkları, sadece Attila ile görüşebileceklerine dair tüm müzakereleri ve aralarındaki müşavereleri, Priscus kendini de içine katmak suretiyle 'biz'li bir anlatımla aktarmaktadır. (Priscus *Fragman* XI/II, str. 102-117.) Daha ilginç olanı, Vigilasla eğer Attilayla görüşülmeyecekse geri dönülmesi kararı nedeniyle çıkan tartışmada, Roma heyetinde tercüman olarak resmen görevlendirilmiş olduğunu kati bir surette bildiğimiz Vigilas'ın, Priscus'un kendini de içine kattığı heyetin diğer üyelerini, alınan karar üzerine tepki göstermesinde ortaya çıkar. (*idem*. str. 115-117.) Böylelikle Priscus'un da sefaret heyetinin kaderiyle doğrudan ilgili bir kararın alınması sürecine dâhil olduğu olabildiği görülür.

Doğu Roma elçilik heyetinin doğrudan Attila ile görüşmek istemesi, Hun tarafından görevlendirilenlerin ise Attila'dan gelen bir emir üzerine bunu reddederek Roma sefaretinin ne amaçla gönderildiklerini kendilerine söylemesi için ısrar etmesi nedeniyle çıkmaza giren elçilik misyonunun, bu durumdan kurtarılmasında ve meydana gelen krizin aşılmasında, Priscus doğrudan, hatta anlaşıldığı kadarıyla Maximinus'dan habersiz olarak inisiyatif almasıyla dahi karşılaşılır. Kendi ifadeleriyle Roma elçiliğinin içine düştüğü bu durumdan Maximinus'un rahatsız olması üzerine Priscus, 'barbarların' dilini bilen birini yanına alarak Hun ileri gelenlerinden olan Scottas ile temasa geçer ve sefaretin bir türlü başaramadığı Attila ile doğrudan görüşme yapılmasını bizzat temin eder. (*idem*. str. 144-175.)

Priscus, Rusticus adındaki bu tercümanını şöyle tanıtır: '*O bizimle İskitya'ya elçilik için değil fakat bir İtalyalı olan ve Batı Roma kumandanı Aetius tarafından Attila'ya kâtip olarak gönderilen Constantiusla işi için gelmişti.*' (*idem*. str. 145-147.) Her iki kişi her kim olurlarsa olsunlar ve aralarındaki ilişki her ne olursa olsun dikkat çekici olan, kendileriyle gelen Rusticius'un elçilik göreviyle değil başka bir amaçla orada olduğunu belirtmekte diğer bir ifadeyle onu kendilerinden, elçilik göreviyle gelenlerden ayırtmaktadır.

Priscus, Roma elçilik heyeti Attila'nın huzuruna çıktığı zamanda onlar ile birlikte dir. (*idem*. str. 173-177.) Attila ile bu görüşme, Roma sefirleri için,

¹⁴ Priscus'un ifadesiyle '*Gönderildiklerinin huzuruna çıkmaksızın yahut görüşmeksizin görevlerinin amacı üzerine diğerleriyle münazara yapmanın, elçilerin yöntemi olmadığını söyledik.*' Priscus *Fragman* XI/II, str.99-102.

özellikle hakarete uğrayan Vigilas özelinde oldukça olumsuz geçmiştir. Görüşmenin ardından durum değerlendirmesi yapan elçilik heyeti içinde Priscus'da yer alır. (*idem.* str. 205-221.) Hunlar henüz ayrılmalarına müsaade etmedikleri sefaret mensuplarına, kendi topraklarındaiken at, esir gibi bazı şeyler almalarını yasaklar bu yasaklıları Priscus yine 'biz'li anlatımıyla kendini de katmak suretiyle ifade eder. (Priscus *Fragman* XI/II, str. 231-235.) Priscus'un da yasaklılar arasına katılması Hun tarafınca da onun sefaretin bir üyesi olarak görülmesiyle ilişkilendirilebilir.

Attila'nın otağında yapılan bu görüşmenin ardından, Hun hükümdarlığının merkezine doğru yol alan Attila ile birlikte Roma elçilik heyeti de seyahatine devam eder. Bu esnada da Priscus, mensup olduğu heyetin diğer üyeleriyle birlikte hep aynı süreçleri yaşayacaktır. Bu sürecin bir kesitinde, Doğu Roma elçileri bir köyde mola vermelerinin ardından yedi gün boyunca yol alırlar ve sonra, kendileri gibi Attila nezdinde görevlendirilen Batı Roma elçileriyle karşılaşır. Priscus bu karşılaşma esnasında Batı Roma heyetinde yer alanları sıralarken elçi olmadıkları halde heyette yer alanları bir kez daha ayırır. Burada heyette yer alan elçilikle görevli olanları kendileriyle kıyaslar. (*idem.* str. 305-325.) Bu nedenle Baldwin'in, Priscus'un Doğu Roma sefaretindeki statüsünü, elçi olmadıkları halde batı Roma heyetinde yer alan bu insanlar ile benzeştiren yaklaşımı temelsizdir. (22)

Doğu Roma sefreti artık Attila'nın merkez olarak kullandığı¹⁵ 'büyük bir köye' ulaşmıştı. (Priscus *Fragman* XI/II, str. 358.) Burada Maximinus, Onegesius'a İstanbul sarayından yollanan ve kendisinin vereceği hediyeleri sunması ve onunla bir görüşme ayarlaması için, Priscus'u görevlendirir-gönderir. Priscus, bu hediyeleri taşımak için yanına hizmetçileri de aldığını ifade eder. Priscus hediyeleri sunmak ve Onegesius ile bir görüşme ayarlamak görevlerinden her ikisini de yerine getirir. (*idem.* str. 400-406. ve 520-523.) Görüldüğü üzere bu olayda Priscus'un fonksiyonu hediyelerin iletilmesinden daha fazladır zira hediyeler zaten hizmetçiler tarafından taşınmaktadır ama Maximinus tarafından onları sunmak için sefaret heyetinde görev yapan her hangi birisi değil bizzat Priscus görevlendirilmiştir. Bu da onun elçilikteki 'resmi' ve önemli pozisyonuna işaret etse gerektir.

Onegesius'un sarayının önünde içeri girmeyi beklerken bir Yunan ile karşılaşır ve Priscus'un bir hukukçu olabileceği iddiasının kanıtlarından biri olarak sunulan, Hunların esir aldığı bir Yunan'ın Hun adaletini ve sistemini

¹⁵ Iordanes'in Priscus'dan naklederek verdiği ifadeyle 'Burası tüm barbar dünyanın hükümdarı olan Attila'nın eviydi; burası, zaptettiği şehirlere yeğlediği ikametgâhtı.' Iordanes *Getica* 179 = Priscus *Fragman* XI/III.

överken Roma hukuk sistemini yeren ve Priscus'un buna karşı Roma hukukunu müdafaa ettiği malum ve uzun konuşma burada gerçekleşir. (*idem.* str. 419-510; Baldwin 21) Lakin bize göre metinsel bağlam bu delili boşa çıkarmaktadır zira bu konuşmada Priscus'un muhatabı olan ve Roma adalet sistemini eleştiren kişi bir tüccardır ve Priscus onun öne sürdüklerini çürütmek suretiyle bu sistemi savunmaktadır. Demek ki bu sistemi eleştirmek için bir hukukçu olmaya gerek olmadığı gibi savunmak içinde de aynısı geçerli olmalıdır. Kaldı ki devlet ricalinden olmayan ve artık Roma'nın uzağında yaşayan Hunların esiri bir tüccar ile devlet ricalinden, en azından bir müddet sonra (Priscus *Fragman* XXXIII/II), olduğuna kesin gözüyle bakabileceğimiz Priscus arasında Roma adalet sistemini daha iyi bilme-tanımaya noktasında Priscus'un lehine bir fark olması eşyanın tabiatına uygundur.

Priscus'un anlatımına dönecek olursak, Onegesius ayarlanan görüşme nedeniyle Maximinus'un çadırına gelir. Görüşme esnasında Maximinus kendisini Roma tarafına çekmek için telkin ve vaatlerde bulunması üzerine Onegesius, Attila'ya sadakatini dile getirir ve Maximinus'a sert bir tepki verir. Akabinde Priscus'a 'ona sormayı arzu ettikleri hususları kendisine danışması gerektiğini' bildirir ve ardı arkası gelmeyen ziyaretlerin, Maximinus gibi resmi görevdeki biri için uygun düşmediğini belirterek ayrılır. (Priscus *Fragman* XI/II, str. 544-547.) Roma tarafı için oldukça olumsuz geçen bu görüşmede, vermek istediği bazı direktifleri Onegesius'un Priscus'u yönelttiği anlaşılmaktadır ki bu da, görüşmenin Priscus tarafından ayarlanmasından kaynaklanabileceği gibi, Priscus'un elçilik heyeti içindeki statüsü itibarıyla bir muhatap olmasından yahut her ikisinden de kaynaklandığı düşünülebilir.

Bir sonraki gün Priscus yine yanında hediyeler olduğu halde bu kez Attila'nın eşlerinden, en büyük oğlu *İlekin*¹⁶ annesi Arıkan¹⁷ ile görüşmeye

¹⁶ Attila'nın en büyük oğlunun adı (PLRE II: 391.) metinde *Ellac* (Iordanes *Getica* 262 = Priscus *Fragman* XXV.) şeklinde geçmektedir. Bu adın Priscus'da yazıldığı biçim günümüze ulaşmamıştır, muhtemelen müstensihler metni aktarırlarken bu adı atlamışlardır. Maenchen-Helfen bu şekil için *Ἡρναχ* = *Ernah*'ı önermiştir. (Maenchen-Helfen 407.) Nemeth, Iordanes'in Priscus'dan latinize ederek aktardığı bu adın esas şeklinin *Il(l)ek* olacağını ileri sürmüştür. (Nemeth 222.) Adın esas şekli ve dolayısıyla Türkçe kökenli olduğuna dair Nemeth'in önerisi, ufak farklarla başka tarihçiler tarafından benimsenmiştir. Yunan ve Latin yazarların sık sık yabancıların adlarını ünvanlarıyla karıştırdıklarını ve *Ellac*'ın da bir ad değil unvan olduğunu belirten Maenchen-Helfen 'hükümdar, kral' anlamında *ilic* (Maenchen-Helfen 407.), aynı şekilde Rasonyi 'hükümdarlık' manasında *İlig* (Rasonyi 72.) ve Gömeç 'il sahibi, devlet sahibi' anlamında *İllig* (Gömeç 120.) şekillerini öne sürmüşlerdir. (Üstün 109.) Bizde bu ittifak nedeniyle Türkçe formunu kullandık.

¹⁷ Metinde yazıldığı şekliyle *Ἡρέκαν* Herekan. Burada kullandığımız *Arı-kan* şekli W. Bang tarafından önerilmiştir. Bkz. W. Bang, "Über die türkischen Namen einiger Grosskatzen", *Keleti Szemle* 17 (1916-1917), ss. 112-146, s. 112, n. 2'den naklen Maenchen-Helfen 408.

gider. Onu Attila'nın saray yerleşkesi içinde yer alan konutunda ziyaret eder. Attila'nın muhafızları ve maiyeti tarafından tanındığını belirterek bu sayede saray yerleşkesi içinde bulunduğu sırada kendisine her hangi bir müdahale olmadığını söyler. Bu esnada Attila'yı uzaktan bir kez daha görür ve onun birbiriyle sorunları olan insanlar arasında hâkimlik yaptığına ve 'barbarlar'dan gelen elçileri kabul etmesine tanık olur. (*idem.* str. 547-574.) Aynı alanda bulunan Batı Roma elçileriyle sohbet eder. Batı Roma elçileri ona Atilla tarafından Priscus'un da aralarında yer aldığı İstanbul sarayının elçilerine karşı nasıl bir protokol izlendiğini, Priscus'un ifadesiyle 'ret mi edildiğimizi yoksa kalmaya mı zorlandığımızı' sorarlar. Priscus'da 'Onegesius'tan bunu öğrenmek için bu çitle çevrili alanda bekliyor olduğu' cevabını verir. (*idem.* str. 574-582.) Bu sohbetten Priscus'un Doğu Roma sefaretinin kaderiyle ilgili konularda hem Batı Roma tarafı için bilgi alınacak biri hem de Hun tarafı için bir muhatap olduğu, Hunların Priscus'a, Attila'nın sarayının içinde, ona görüş mesafesinde yaklaşacak kadar rahat hareket hakkı tanıdıkları ortaya çıkmaktadır.

Priscus eserinde, Hun-Roma ilişkilerinin resmi boyutuna ve arka planına 'derinlemesine' hâkim olduğunu gösterecek bir açıklama yapar. Yukarıda değinilen Batı Romalılar ile sohbeti esnasında, söz Sasani¹⁸- Hun ilişkilerine döner. Romulus'un konuşmasının (Priscus *Fragman* XI/II, str. 596-619.) ardından, Romalılar Attila'nın Sasaniler üzerine yürümesi için dua ederler zira böylelikle Roma'nın rahata ereceğini düşünürler. Lakin Constantiolus, Attila'nın Sasani galibiyetinin ardından Roma'nın karşısına bir dosttan ziyade bir efendi edasıyla çıkacağından duyduğu endişeyi dile getirir ve o esnada Attila'ya makamı için verilen altından bahseder. Priscus eserinde aktardığı bu diyalogda devreye girer ve Constantiolus'un bu ifadesine açıklık getirir: '*Constantiolus'un bahsettiği bu makam, haraç sözcüğünü gizlemek için İmparatorun Attila'ya verdiği Roma komutanı idi. Netice itibarıyla, ödemeler ona, tedarikler için generallere dağıtılanlar olarak kılık değiştirerek gönderiliyordu.*' (*idem.* str. 620-363.) Anılan makam, askeri iki kanadında önderliği *magister utriusque militiae* olmalıdır. PLRE, Priscus bunu Batı elçilerinden duyduğuna göre Batı'nın imparatoru III. Valentinianus tarafından tevdi edilmiş olacağını altını çizer. Blockley ise neticede buradaki açıklamanın Priscus'a ait olması nedeniyle bu makamın Theodosius tarafından verilmiş olmasını da aynı surette mümkün görür. (PLRE 2: 182-183; Blockley 2: 387-sn. 69.) Hangi ihtimal daha doğru olursa olsun bizim adımıza değişmeyecek olan ise bu açıklamayla Priscus'un Hun-Roma ilişkilerinin resmi boyutuna, onun görünen tarafına olduğu kadar bunun arka planına dair 'derinlemesine' bilgi sahibi olduğunu ortaya koymaktadır.

¹⁸ Priscus eserinin bu bölümünde İran'ın o devirdeki hâkimleri ilk olarak, Batı Roma elçisi Romulus'un ağzında, *Pers* daha sonra ise yine Batı Romalı Constantiolus tarafından *Part*, *Med* ve *Pers* şeklinde adlandırmaktadır.

Bu sohbetin ardından Onegesius saraydan dışarı çıkar ve beklemekte olan Priscus'u, 'Attila'ya yollanan Romalılarından hangisinin konsül makamında olduğunu sor'ması için Maximinus'a gönderir. Priscus bu sorunun karşısında ne cevap verileceğini Maximinus ile tartıştığını ve cevabı Onegesius'a ilettiğini kaydeder. Priscus yine 'diplomatik' temaslarda aktif bir role sahiptir. 'Resmi' unvanlara Hunların bakışı babında eklenmesi gereken bir husus, Attila, bu elçilik heyetindeki en yüksek makamdaki kişi Maximinus'un bu makamını dahi kendisiyle görüşmek için yeterli olmadığı noktasında tavır koyar ve kimleri elçi olarak 'yeterli' gördüğünü Maximinus'a iletir. Yine de, Priscus'un da aralarında yer aldığı bu Doğu Roma heyetini ziyafetlere çağırır ve diplomatik teamüller içinde hediyeler ile onları ülkelerine geri yollar. (Priscus *Fragman* XIII/I, XIV) Maximinus önderliğindeki Doğu Roma elçiliği anlaşıldığı kadarıyla hem Roma'daki Hun mülteciler hususu gibi görünür hem de Vigilas'ın içinde bulunduğu Attila'ya suikast planı gibi gizli amaçlarına ulaşamamış diğer bir ifadeyle diplomasi noktasında başarısız olmuştur. Lakin Priscus'un bizzat dâhil olduğu bu sefaret hakkındaki, doğrudan Hunlara dair gözlemlerini de içeren tasviri sayesinde tarihçilik bağlamında eşsiz bir konuma sahip olmuştur.

Priscus'un Hun ülkesine olan bu seyahatinin dışında, eserinin günümüze ulaşan fragmanlarında, hiç biri bu denli ayrıntılı olmamak kaydıyla, bulunmuş olduğu diğer yerler hakkında da veriler yer almaktadır. Bunlardan birinde Roma kentinde bulunduğunu gösterir. Frank kralının ölümünün ardından oğulları arasında taht için anlaşmazlık çıkar ve onlardan büyük oğul Attila küçük oğul ise Aetius ile ittifak kurmayı dener. Küçük oğul herhalde bu ilişkiler çerçevesinde Roma kentine bir elçi olarak geldiğini anlatan Priscus işte bu esnada onu gördüklerini kaydeder. (Priscus *Fragman* XX/III.) Frank kralının oğlunun görüldüğü yer Roma olduğuna göre buradan çıkacak doğal sonuç, Priscus'un Roma'da bulunduğudır. Yine birinci çoğul anlatımla ifade edilmiş bu cümleden ayrıca, görme eylemi gerçekleştiği esnada Priscus'un yanında başkalarının da bulunduğu, diğer taraftan Roma kentinde, tıpkı Hun ülkesindeki gibi kendinden başkalarıyla beraber bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şimdi öncelikle yukarıda derleyip Priscus'un 'statüsü' merkezinde değerlendirmeye çalışarak sunduğumuz verilere, tarihçilerin bakışı üzerinde duralım. Udaltsova Priscus'un mesleki kariyeri noktasında başarılı bir diplomat olarak değerlendirmektedir. Theodosius devrindeki bu statü, imparatorun değişmesinden sonra da devam ettiğini zira Roma'daki bulunuşun da tıpkı Attila nezdindeki görev gibi, Frank kralının oğluyla görüşmeler yapmak gibi 'gizli'lik içeren bir yönü olduğunu iddia etmektedir. Gerçi bölük pörçük veriler yüzünden kati bir hüküm vermenin güç olduğunu belirtse de yine de Doğu Roma diplomatlarının, Batı'nın olası bir Frank ittifakının önüne geçmeye çalışmış olabileceklerini ifade etmekten de geri durmaz. (102.)

Yukarıda sıralanan veriler, gerçekten de Udaltsova'nın ulaşmak istediği sonuçlar için bölük pörçük ve yetersizdir. Buradaki anlatıda Priscus, Udaltsova'nın sadece onun eserini delil göstererek geliştirdiği iddiaları-spekülasyonları desteklemek için 'en basit bir gayret' dahi göstermemektedirler. Dahası Udaltsova'yı çürütmektedirler zira Priscus'un Attila nezdindeki elçiliğinde onun ve hatta Maximinus'un adına hiçbir gizli görev söz konusu değildir, gizli görevi olan –Attila'ya suikast düzenleme organizasyonuna dâhil olan- ve yerine getiremeyen Vigilaştır ki Maximinus ve Priscus'un elçilik esnasında bundan haberleri dahi yoktur. Diğer taraftan Priscus'un içinde yer aldığı bu elçilik 'gizli' olmayan görev noktasında da her hangi bir başarıya ulaşmamıştır. Dolayısıyla elçilik heyeti içinde diplomatik misyonun başarısı için oldukça gayretli görünen Priscus'un, tüm çabaları da boşa çıkmış yani her hangi bir sonuca gidememiştir.

Priscus'un Attila'ya gönderilen sefaret heyetinde, diplomatik başarı bir yana, zaten diplomatik bir görevle yer almadığı, Maximinus'un bir dostu olarak iştirak ettiği iddiası söz konusudur. (Baldwin 22; Blockley 1: 48; Rohrbacher 48) Bu iddianın temel dayanağını ise, Maximinus'un Priscus'u bu sefarete dâhil olmaya rica ile ikna etmesi ἐκλιπαρήσας πείθει με olarak gösterilebilir. Bunun yanında Baldwin neden belirtmeden, Onegisius ile ilişkisinin zaten bir diplomata değil 'aracı' bir dosta yakıştırarak iddiasını güçlendirmeye çalışır. (22) Yukarıda Priscus'un eserinden derlemenin yapıldığı bölümde işaret edildiği üzere, hem davet ediliş şekliyle hem de heyet içinde burada öne sürülen görüşlerden yola çıkarak, onun sefaret içindeki statüsü hakkında bu tespiti yapmak, bize göre yetersiz ve dayanaksız kalmaktadır. Zira Priscus'un heyet içinde çok hareketli ve dahası dominant bir rol üstlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Burada onun başarısızlığa uğrayan sefaret heyetinin, bu başarısızlığın mesuliyetinden kendini kurtarmak için 'rolünü' abartan bir anlatı kurmuş olabileceği savlanabilir. Bu durumda, bir diplomat değil ya da resmi bir görevi yoksa, bu başarısızlığın sorumluluğunu neden omuzlarında hissedip kendini aklamaya çalışsın sorusu açıklanamamaktan mahrum kalır. Her ihtimalde, bize göre Priscus, dostluk ilişkileriyle açıklanamayacak denli, olayların içindedir ve gerek kendi heyeti içinde gerek Hun ve Batı Roma tarafıyla gayri resmi hiçbir statü ile açıklanamayacak düzeyde ilişkiler kurmuştur.

Priscus'un eserinde Roma'nın ardından, Maximinus ile birlikte, Şam'a gittiğini öğrenmekteyiz. (Priscus *Fragman XXVI*) Lakin burada Attila'ya giden elçilik heyetine dair vakaların kaydedildiği *Exc. de Leg. Rom.*'daki Priscus'un ağzından anlatımının aksine, bu kaydın yer aldığı aynı külliyata ait diğer bir çalışma olan *Exc. de Leg. Gent.*'de bu olay aktarılmaktadır.¹⁹ Büyük ihtimalle aynı seyahatin devamında Maximinus hastalanıp öleceği, görevlendirilmiş olduğu Mısır'ın kuzeyindeki Thebae'ye kadar gider, eserde

¹⁹ *Exc. de Leg. Gent. X*= Priscus *Fragman XXVI*.

açıkça belirtilmese de anlaşıldığı kadarıyla Priscus yine ona eşlik etmektedir. Burada emin olunamayacak olan Priscus'un, Thebea'da Maximinus ile birlikte bulunup bulunmadığıdır.²⁰ Yoksa Thebea'ya gitmiş olduğunu, Evagrius'un Priscus'dan yaptığı aktarım sayesinde kati bir surette bilmekteyiz zira Evagrius Priscus'un İskenderiye'ye geldiğini haber verirken buraya Thebea'dan hareket ederek ulaştığını bildirmektedir.(Evagrius *Historia Ecclesiastica* II. 5.²¹). Böylelikle Priscus'un ziyaret ettiği üç şehri daha kati bir surette tespit etmiş olmaktadır: Şam, Thebae ve İskenderiye.

Thebae'de, Udaltsova'nın başarılı nitelenmesine layık bir elçilik faaliyetiyle karşımıza çıkar zira yine Maximinus başkanlığında, onun Thebea'ya gitmesinin nedeni olan, Kuzey Mısır'ı tehdit eden *Blemmyae* ve *Nobadae* kabileleriyle barışla sonuçlanacak müzakereler yürütülmüştür. Lakin yukarıda gösterildiği üzere bu konuda kati bir surette bilebildiklerimiz, Priscus'un Maximinus ile Şam'a geldiği, ardından tek başına Thebea'dan İskenderiye'ye geçtiğidir. Her ne kadar tarihçiler arasında bu konuda bir uzlaşma olsa da, (örneğin: Ensslin 9; Udaltsova 103; Baldwin 24; Blockley 1: 48 ve hatta PLRE 2: 906) Priscus'un, Thebea'daki faaliyetleri, hatta Maximinus ile birlikte mi orada bulunduğu hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Çünkü bu olayı anlatan Priscus kaynaklı ilgili metin, daha doğrusu ondan yapılan seçkide böylesi bir duruma değinilmemektedir. Priscus'un eserinden yapılan derlemelerin ve alıntılarının sıralanışından hareketle olaylar arasında devamlılık sağlamak, ya da olaylar arasında kurgulanan devamlılığa göre sıralanan fragmanlara, orijinal metnin kendisi gözüyle bakılması, her zaman için sağlıklı sonuçlardan uzaklaşma ihtimalini doğurur. Tarihçilerin bu konuda temkine yer vermeden önerdikleri aslında, mutlak bir delilden ziyade yukarıda işaret edilen nedenden ötürü bu anlamda sorunlu bir metinden yaptıkları çıkarsamadan ibarettir. Bizce bu hususta söylenebilecek en iddialı söz; Priscus'un Maximinus ile birlikte Thebea'da bulunması ve hatta müzakerelerde yer alması ihtimalin olduğudur.

Kesin olarak reddedilecek olan ise, Moravcsik'in ileri sürdüğü, Maximinus ve Priscus'un Şam'da bulunuşlarının *Saraceni* ile barış görüşmesi yürütmekle açıklanmasıdır. (480) Zira kaynaktaki anlatım açıktır '*Aspar'ın oğlu Ardabur, Şam havalisinde Saraceni ile savaşıyordu. Komutan Maximinus ve tarihçi Priscus oraya ulaştıklarında, onu Saraceni'nin elçileriyle barış görüşmesi yaparken buldular.*' (Priscus *Fragman* XXVI) Görüleceği üzere barış görüşmeleri ile Maximinus ve Priscus'un hiçbir ilgisi yoktur, ilgili müzakere Ardabur tarafından yürütülmektedir ve Moravcsik burada yanlış bir bilgi vermektedir. Buradan çıkarabileceğimiz her ikisinin, tabî ki bu yazı için önemli olan Priscus'un, Şam'da bulunmuş olmasıdır ve yukarıda belirtildiği üzere bu Mısır'a giderken gerçekleşmiş olabilir.

²⁰ Exc. de Leg. Gent XI= Priscus *Fragman* XXVII.

²¹ = Priscus *Fragman* XXXIII/II.

İskenderiye’de bulunuşunun ise Udaltsova’nın ifade ettiğinin aksine, her hangi bir görevle ilgisi olup olmadığı açık değildir. (103) Şöyle ki, bu şehre geldiğinde yeni seçilen piskoposa duyulan tepkiden kaynaklanan bir halk ayaklanması söz konusudur ve bu ayaklanma şehrin valisine birinin, metinde geçtiği şekliyle αὐτοῦ = onun, verdiği tasfiyeler yardımıyla bastırılır. Herhalde Udaltsova gibi bazı diğer tarihçiler de, (Blockley 1: 48; Rohrbacher 86-87) buradaki ifadenin Priscus’u kast ettiğini düşünerek hareket etmektedirler ve fakat kaynak metnimiz buna müsaade etmemektedir zira ‘onun’ ifadesiyle kimin kastedildiği açık değildir. Blockley’de daha sonra bunu kati bir iddia olarak değil ihtimal dairesinde göstererek eski fikrini terk etmiş gibi görünmektedir. (Blockley 2: 392-sn. 126) Bu hususta Baldwin’in Priscus için sarf ettiği ‘ayaklanmanın bastırılmasında rol aldığına dair hiçbir iddiada bulunmaz’ şeklindeki temkinli ifadesi yerindedir. (24.) İskenderiye’de bulunuşunun yahut İskenderiye’ye uğramasının, herhangi bir resmi-gayri resmi yönü olup olmadığını tespit edememekle birlikte son derece pratik bir neden de kaynaklanıyor olabilir. Şöyle ki Mısır’dan Doğu Roma başkentine dönmek gibi bir amacı varsa, bu seyahat için, İskenderiye üzerinden İstanbul’a oldukça yoğun bir şekilde yapılan ve devrin en hızlı ulaşım olanağını sunan deniz taşımacılığında yararlanması en doğru tercih olsa gerektir. Kuşkusuz bu düşüncemiz de bir kurgudan ibarettir.

Rohrbacher’in iddiasının aksine, (87) Priscus kendi eserinde bir kez daha; İmparator Marcianus’un *magister officiorumu*, diğer bir ifadeyle Doğu imparatorluğu bürokrasisinde en üstte bulunan, Euphemius tarafından, τῶν τῆς ἀρχῆς φροντίδων ... κοινῶνόν = *makamının sorumluluklarına bir eş* olarak davet edilmesi vesilesiyle karşımıza çıkar. (Priscus *Fragman XXXIII/II*) Priscus’un Euphemius ile arasındaki ilişki, onun yanındaki statüsü hakkında da tarihçiler arasında küçük görülebilecek bir ihtilaftan bahsedilebilir. Thompson, Ensslin, Udaltsova ve Blockley tarafından benimsenen, *PLRE*’nin ise ihtimal dairesinde gördüğü Priscus’un, bu suretle Euphemius’un *assessoru* olduğudur. (Thompson 189; Ensslin 9; Udaltsova 103; *PLRE* 2: 906) Lakin Baldwin dışlamadığı bu ihtimale rağmen kendi tercihini, yine hiçbir resmi görevi kapsamayacak şekilde Priscus’un Hun elçiliği esnasında Maximinus’un yanındaki statüsü noktasında savunduğu görüşle benzeştirerek, bir dost ve sofist olarak Euphemius’un yanında yer aldığı şeklinde ifade eder. (42)

İkisi arasındaki ilişkiyi, bir iş ilişkisi olarak görenlerin Priscus’un statüsünü *assessor* olarak tanımlamaları üzerinde, belki Mullerus’un buradaki ifadeyi Latinceye *Hic Priscum ... assessorem sibi adjunxit* bizim için önemli kısmını alırsak, *Priscum ... assessorem* şeklinde çevirmesi etkili olmuştur. (Mullerus 102) İşlerinin-makamının yükünü paylaşmak için

Euphemius yanına bir dost ve/veya sofist değil her halde 'işten anlayan biri'ni almak ister. Bu özelliği taşıdıktan sonra bu kişi hem dost hem sofist ve belki başka kimliklere de sahip olabilir. Lakin burada paylaşılacak olan, Doğu Roma'nın en üst bürokratinin, *magister officiorum* makamının meşguliyetleri olduğuna göre, bu ilişkide resmi bir statü taşımayan her ihtimal dışlanabilir ve Baldwin'in önerisi, tıpkı Priscus'un Maximinus ile arasındaki ilişkide olduğu gibi rahatça reddedilebilir. Bu çerçevede metinden yapılan vurgudan bunun bir iş ilişkisi-resmi bir görevlendirme olduğu anlaşılmaktadır. Lakin yukarıda isimleri sıralanan tarihçilerin iddia ettiğinin aksine, buradaki görevlendirmenin, Priscus'a tevdi edilen unvanın *assessor* olup olmayacağı noktasında kesin bir kanaat belirtmek mümkün değildir.

Priscus, eserinin hiç değilse günümüze ulaşan bölümlerinin daha sonraki kısımlarında olayların içinde şahsen yer almayacaktır. Doğal olarak bu aynı zamanda, 449 yılında Attila nezdindeki elçilik olayı ile başlamak suretiyle kendi eserinde yer alan hayatına dair verilerin, Marcianus'un yedinci yılına yani 456 yılına tarihlenen bu olayla kesilmesi anlamına gelmektedir. (Destunis 82) Lakin eser burada kapanmamakta, yaklaşık bu tarihten yirmi yıl sonrasında değin sürecek olayları içerecek şekilde devam etmektedir. Bu ise bize, hiç değilse ölüm tarihinin ne zamandan önce olamayacağını tespit etmemizi sağlamaktadır. Priscus'un tıpkı doğum tarihi gibi ölüm tarihi hakkında da kesin bir takvimlendirme imkânına sahip olmamakla birlikte, Baldwin'in de belirttiği üzere, eserin 470li yılların ortalarına değin devam ettiğine göre budan sonraki bir zamanda vefat edeceği açıkça söylenebilir. (Udaltsova 104; Baldwin 19)

Böylelikle en az yarım asırlık ömründe Priscus, iyi bir eğitim almış ve retor ve sofist olarak adlandırılacak düzeyde takdir edilen bir entelektüel olarak temeyyüz etmiştir. Doğu Roma uhdesinde, biri Maximinus ile birlikte Attila'ya bir elçi olarak gitmesi, diğeri Euphemius patronajındaki mesaisi olmak üzere en az iki ve fakat mühim görevi icra ettiği anlaşılmaktadır. Theodosius ve Marcianus gibi iki farklı imparatorun hâkimiyetleri devrine denk gelen bu görevler, resmi makamlar nezdinde devamlılık gösteren bir takdire sahip olduğunu göstermektedir. Doğduğu Panium ve yaşadığı İstanbul dışında, Doğu Roma İmparatorluğu'nda Şam, Thebea ve İskenderiye'ye ve Batı Roma İmparatorluğu'nda Roma kentinde bulunduğu göre, Roma dünyasını ve en azından Thebae ve Şam özelinde çevre halkları gözlemlene imkânına sahip olmuştur. Bunlarla birlikte ama bunlardan da önemlisi, bizzat Hun ülkesinde bulunmuş olmasıdır. Böylece Priscus, 'Hun tarihini' yazmak için entelektüel donanıma sahip, Roma devlet mekanizmasını yakinen bilen, Roma'nın güney ve doğusundaki komşu halklarından bazılarını ve Hun toplumunu bizzat gözlemlemiş 'ideal' bir müverrih portresi olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu, A. *Grekk Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1995.
- Baldwin, B. "Priscus of Panium". *Byzantion*. 50/1 (1980): 18-61.
- Blockley, R. C. 1. *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire Eunapius Olympiodorus Priscus and Malchus*. Liverpool: ARCA Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 6 1981.
- Blockley, R. C., 2. *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire II Eunapius Olympiodorus Priscus and Malchus text translation and historiographical notes*. Liverpool: ARCA Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 10, 1983.
- Chronicon Paschale* bkz. 'Samutkina'
- Destunis, G. *Skazaniya Priska Panayskovo*. St. Petersburg, 1860.
- Dürüşken, Ç. *Antikçağda Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, 1995.
- Ensslin, W. "Priscus 35" şurada: *Real-Encyclopadia der Classischen Altertumswissenschaft*, 23/1. Cilt. 1957.
- Evagrius Scholasticus *Historia Ecclesiastica* bkz. 'Krivuşin'
- Excerpta de legationibus gentium (Exc. de leg. gent.)* ve *Excerpta de legationibus Romanorum (Exc. de leg. Rom.)* bkz. Priscus Fragman
- Gömeç, S. "Attila'nın Çocuklarının Adı". *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*. 23/36, (2004): 117-122.
- Jeffreys, E. vdğ. *The Chronicle of John Malalas*. Melbourne, 1986.
- Iohannes Malalas *Chronographia* bkz. 'Jeffreys, vdğ.'
- Iordanes *Getica* bkz. 'Skrjinskaya 2'
- Kelly, C. *Attila Hunlar ve Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü*. (Çev. T. Kaçar). İstanbul, 2011.
- Krivuşin, İ. V. *Evagriy Sholastik Tserkovnaya istoria*. St. Petersburg: Biblioteka hristianskoy misli, 2006.
- Latışev, V. V., "İzvestiya drevnih pisatiley o Skifii i Kavkaze", *Vestnik direvnii istorii*. 1948.4 (1948): 245-267.
- Maenchen-Helfen, O. J. *The World of the Huns*. Los Angeles, 1973.
- Mango, C. ve R. Scott. *The Chronicle of Theophanes Confessor*. Oxford: Clarendon, 1997.
- Moravcsik, G. *Byzantinoturcica I Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker*, Berlin, 1958.

- Mullerus, C. *Fragmenta Historicorum Graecorum IV. Collegit Disposuit Notis et Prolegomenis Illustravit.* Paris, 1851.
- Nemeth, G. “Hunların Dili”. *Attila ve Hunları.* ed. G. Nemeth. (çev. Ş. Baştav). Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1962. 215-224
- Olympiodorus bkz. ‘Skrjinskaya 1 ve Blockley 2’
- PLRE 2: Martindale, J. R., (ed.). (1980). *The Prosopography of the Later Roman Empire II.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Priscus *Fragman* bkz. ‘Mullerus’; ‘Destunis’; ‘Latışev’; ‘Blockley 2’; ‘Ahmetbeyoğlu’.
- Rorbacher, D. *The Historians of Late Antiquity.* Londra-New York: Routledge, 2002.
- Rasonyi, L. *Tarihte Türklük.* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1993
- Samutkina, L. A. *Pashalnaya hronika.* St. Petersburg: Alatey Vizantiskaya biblioteka, 2004.
- Skrjinskaya, E. Ç. 1. “‘İstoria’ Olimpiodora.” *Vizantiskiy Vremennik* 8 (1956): 233-277.
- Skrjinskaya, E. Ç. 2. İordan O proishojdenii i deyanayah Getov Getica Vstupitelnaya statya, privod, kommentariy. St. Petersburg: Alatey Vizantiyskaya biblioteka, 2001.
- Suda II 2301 (Adler edisyonu) için: http://www.stoa.org/sol-bin/search.pl?search_method=QUERY&login=guest&enlogin=guest&page_num=1&user_list=LIST&searchstr=attila&field=any&num_per_page=25&db=R EAL (Eylül 2013).
- Thompson, E. A. *A History of Attila and the Huns.* Oxford: Clarendon, 1948.
- Theophanes Chronographia bkz. ‘Mango ve Scott’
- Udaltsova, Z. V. İdeyno-politiçeskaya borba v ranney Vizantii. Moskova: İzdatelstvo Nauka, 1974.
- Üstün, A. Geç Roma Tarihyazımında Hunlar -Batı Avrasya’da Erken Türk Varlığı-, Ankara: (basılmamış doktora tezi), 2013.